Tankens tøvende lys

Bokessay. Samtiden er usikker, den kalder på desillusion og fortvivlelse, men også klarsyn, gåden, lys og tøven. Tag med på en vandring gennem den mørke skov hos den danske forfatter Mikkel Thykier.

Alexander Carnera
Forfatter og skribent.

Efter valget af Donald Trump i 2016 var det som om vi vågnet til en ny tid, hvor både gamle og nye medier «pludselig så sig konfronteret med deres egen uformåenhed og spørgsmål om deres formål», skriver Mikkel Thykier i sin nye essaysamling *Narcis*. For den danske forfatter var det en påmindelse om hvad der længe har været undervejs, en omsiggribende orienteringsløshed uden politisk retning, hvor det politiske subjekt er under massiv pres fra en individstyret teknokapitalisme, hvor krige afløser krige, hvor Panama-papirer og finansiel spekulation kører frihjul, hvor terror og sikkerhed fungerer som den styrende indretning for politik, som rammer langt ind i kunstens og litteraturens verdener. Samtidens problem er samtidigheden, som også er et kunstnerisk problem, skriver Thykier med den tyske kunstteoretiker Boris Groys. Samtiden kan vi ikke længere bestemme mellem et før og et efter. Den består snarere af en konstellation af mørke og lys, af usynlige kræfter der er på vej til at blive synlige. Med Agamben kunne man sige: «Kun den er samtidig som ikke lader sig forblænde af lyset, og som her formår at få øje på skyggedelen».

I vores forsøg på at bestemme og adressere vores egen tid, har vi længe været indfanget af fornuftens og civilisationens lys. Men det er som om vi står overfor en anden grænse, en anden fremtid. Det, der opdages dér, i jorden og tingene, er udsatheden og desillusionen, men også nye overraskende relationer og en spirende kritisk kraft. Grænsen er snarere udtryk for et brud, en fornemmelse af usikkerhed, at kulturen, som Thykier skriver, «har mistet sin evne til at gribe og give udtryk for nuet, at der i en meget vigtig forstand ikke længere er et nu at gribe og give et udtryk».

KUNSTENS SKRØBELIGE STATUS

I både *Narcis* og essaysamlingen *CODA* der også kom ud i fjor, mener Thykier at kunsten og kritikken er ramt af en legitimitetskrise, fordi de lader som ingenting og fortsætter med at interessere sig for løsrevede æstetiske oplevelser eller at se sig selv som udtryk for socialt engagement. Begge indstillinger ser han som udtryk for narcissisme: Betingelser og kriterier for at tale om kunst og litteratur er styret af en selvbekræftende spejleffekt uden den store lyst til at gå på opdagelse og lade sig overraske. På den ene side har vi en æstetisk formalisme der blot opdager sin egen begejstring for kunst og litteratur, på den anden en kunstnerisk afdækning af sociale og fællesmenneskelige forhold, der gør en magelig akademiseret endeløs fortolkningsmølle til det eneste svar på samtidens problemer. Thykier mener dermed det er på tide at konfrontere kunstens skrøbelige status og desillusion.

Det som ifølge Thykier har ramt kunsten, sammenfatter han med den engelske kunstner Amanda Beech's udtalelse om, at kunst og literatur er endt som symbolske billeder på «en præpolitisk tilstand». Præpolitisk i den forstand at kunsten i sin dyrkelse af autobiografi (som hos Karl Ove Knausgaard og Jørgen Leth), køn- og identitetspolitik, tiljubling af formelle eksperimenter eller gennem en tro på poesiens sprog som det der skal redde os, falder tilbage på en ubesmittet erfaringszone. For tænkere som Franco Berardi og Simon Critchley rummer poesien håbet fordi den «overskrider ordenes almindelige betydning». Thykier mener dette er endnu et kulturkonservativt syn på kunsten med religiøse rødder. «Hvorfor dette behov for en tiltro til håbet? Befinder vi os på et museums konservatorafdeling?», spørger han lidt spydigt. Det er rigtigt at vi ikke skal mytologisere hverken kunstneren eller kunsten, men det er vel ikke det samme som at vi ikke kan gøre brug af myter, poesien, fortællinger og religiøse figurer i vores forsøg på at undersøge samtiden?

TANKENS LØNKAMRE

For Thykier må litteraturen og kunsten skrive, tænke og arbejde fra håbløshedens sted. Både som en erfaring med et digterisk rum udenfor det fælles etablerede sprog, men også som en konfrontation med kunsten og litteraturens nye infrastruktur. Det gælder de ændrede vilkår for de skabende processer, de ændrede relationer mellem værk, oplæsninger og kollektive diskussioner, og den friktion der skabes mellem kunsten og de materielle spor, det være sig tekst, billede, ting og teknologi. Slitage kalder han den litteratur og kunst der slider og yder modstand på de institutioner der omgiver kunsten.

> Disse er dagene hvor nihilismen taler humanismens og fornuftens sprog.

Et eksempel er den amerikanske digter Michel Palmer der i lyset af de mange ideologiske krige ser det som påkrævet igen at vi forholder os til sprogets natur og digtets lyriske skønhed. Thykier nævner også den danske kunstner Marie Bonfils' performance-udstilling *Niveauer af usikkerhed* (2016), der skabte uventede allicancer mellem forlag, galleri og kommunikation til omverden i det særlige krav til beskueren om at forholde sig til sin egen oplevelse og bevægelse og skrive dem ned. Thykier ser her en ny social-politisk mulighed for kunsten med inspiration fra den franske filosof Bruno Latours idé om at gøre objekter til nye aktører.

Ingen af disse tværæstetiske eksempler synes dog i sig selv at være stærke svar på hans tidsdiagnose. Vi er tilbage til spørgsmålet om tab af det offentlige rum, i dag et Facebook-rum præget af positivitetstvang og synlighed blottet for kritisk formbevidsthed. Politisk, filosofisk og kunstnerisk nytænkning kan ikke eksistere uden rum af hemmeligheder, det rum-imellem, som Hannah Arendt taler om som den politiske samtales uundværlige ilt, disse «tankens lønkamre», steder hvor man uden at være overvåget kan tænke kritisk og gå op imod hovedstrømmen. Men tankens lønkamre skal også have steder at samle sig, i månedsaviser, magasiner, blogs, steder for filtrering af kvalitet og autoritet. Kræver den aktuelle orienteringsløshed ikke netop disse ting for at styrke en refleksion om hvad det vil sige at være samtidig?

DESILLUSION

I dag sidestiller vi ofte erfaring med psykologi og ender i en simpel forestilling om det indre liv, om livserfaring og prøvelse. Oveni har tidens autoritetstab og nihilismens forkastelse af livets rangorden bragt erfaring i miskredit. Det 20. århundredes store diskussioner om nihilisme endte enten i en psykologisk tilstand af værditab og melankoli, mest kendt gennem Charles Baudelaires prosakunst eller i en udtalt mistro til alle autoriteter som fik sit store gennembrud med Marcel Duchamp. Nihilismens magt er svær at unddrage sig, den vender tilbage i stadig nye former.

1930'erne er foran os, hævder Thykier. Disse er dagene «hvor nihilismen taler lykkens sprog», skriver det franske kollektiv Tiqqun, hvormed de mener at det såkaldt pluralistiske perspektiv, at minoriteten og de marginale besidder en nøgle til at forstå det moderne liv, er fuldkommen død. Med Thykier, kunne man sige at disse er dagene hvor nihilismen taler humanismens og fornuftens sprog. Derfor, uden nødvendigvis at dele deres politiske synspunkter, følger han spændt med i bevægelsen omkring den engelske filosof Nick Land og The Dark Enlightenment, der ser de asiatiske samfunds aflysning af demokratiet og et nyt teknokapitalistisk businessmonarki som en naturlig udvikling.

For kunsten ser Thykier menneskets kamp for erfaring som en bevægelse mod nulpunktet, uden utopi, uden nostalgi og mytologi. Dette er kunstens chance. «Bevidstheden om at leve i en verden, hvor nihilismen er blevet en normaltilstand, er det første skridt ud over nihilismen», skriver Thykier og mener at kun sådan får vi øje på friheden i det endnu ikke ødelagte, som han forbinder med de tre klassiske dyder: eros, venskab og det musiske liv. Eros vil her sige at skabe et kærligt råderum magten ikke kan kontrollere. Overfor den politiske kulturs tendens til at styre og regulere de mellemmenneskelige relationer, kan venskabet være stedet der træner sansen for tillid, retfærdighed og intimitet. Og et musisk liv er navnet på den selvbevidsthed der gør kunsten til et instrument for livet og virker forløsende.

OPGØRET MED DET INTENSE LIV

At genoptage en diskussion om erfaring bliver derfor et spørgsmål om at gentænke vores forhold til en samhørighed med verden gennem omsorgsfuld opmærksomhed. Thykier peger i sine essayistiske tekster, der kombinerer kunstkommentar, rejsebreve, forunderlige hverdagsoplevelser og tankemættede undersøgelser af litteraturen og filosofien, på litteraturen som et felt eller en kamplads med to typer af erfaring: den ene med fokus på intensitet og identitet, den anden med fokus på intimitet og forsvinding.

I *CODA* fortsætter Thykier også sit tidligere arbejde fra *Entrè* (2009) og *SUB ROSA* (2013) om at se intimitet fremfor intensitet som nøglen til erfaring og samhørighed med verden. Han stiller sig kritisk overfor den tendens i den dominerende gren af fransk filosofi med Michel Foucault, Gilles Deleuze og Alain Badiou der identificerer sandheden med intensitet, hvor begivenheden skulle bringe os tættere på det enestående, på mere liv. Dog er der steder i Foucaults sene forfattereskab der går i modsat retning, der ser begivenheden som et stadigt mellemværende der tvinger os til at problematisere erfaring.

CODA kan her med fordel læses sammen med den franske forfatter og filosof Tristan Garcias *La vie intense. Une obsession moderne* (2016), der gennem studier i religion og filosofi opsporer en religion for det intense liv, der peger frem mod samtidens selvrealiseringsmaskine. Efter religionens nedsmeltning outsourcer vi vores længsler og behov for trøst i underholdning og sociale medier, der holder os fast på forestillingen om at det at leve er at være elektrificeret. Og senest livsstilskulturen der identificerer det intense liv med oplevelsesøkonomiens salg af eventyr, farefulde rejser og seksuelle gys – alt i alt, en samfundstendens styret af et konstant utålmodigt begær efter stærke følelser. En tilgang der efterlader os i et tomt rum uden nuancer, tænkning og tvivl.

Overfor denne jagt på det intense liv er Thykier optaget af muligheden for at kvalificere enhver erfaring med sin egen autoritet. På spørgsmålet om hvordan og hvorfra vi indkredser den, vender han tilbage til hverdagslighedens mørke under. Thykier går her i en spændende dialog med tænkere som Simone Weil, Iris Murdoch og Maurice Blanchot. De har alle udviklet en tænkning og en litteratur der anbefaler os at træde tilbage fra den virksomme verden, for at ane konturerne af en erfaring der er udsat for tilstande der ikke har et jeg som centrum. Her er det fraværet af begivenheder, der kendetegner dagligdagen, og kedsomheden, søvnløsheden og trætheden der baner vejen for denne udvidelse. Det er disse bevægelser og åbninger der, ifølge Thykier, «bringer os væk fra forførelsen for at kunne holde desillusionen åben som en livsmulighed».

Desillusionen er for Thykier ikke en midlertidig tilstand, men den smerte der er selve krisens kendetegn, og den skrøbelighed der indgyder liv. At være tro mod samtidens krise, er at være tro mod desillusionens spøgelse og kval. Essayet «Alle tanker leder mod døden», om den franske forfattter Celine, er et godt eksempel på hvordan omsorgen og kærligheden lyser stærkest gennem fortvivlelsens sprog. Et illusionsløst portræt af en elendig menneskehed fylder læseren med ømhed, et ord der er så nemt at sige, men svært at erfare.

MUSISK LIV

Det er nok også derfor Thykier i *CODA* åbner sine kapitler i en passiv form: «Hvad er det der bærer *mig*? En tanke klar som vand, der skubbes til side af min hånd. […] Hvad får *mig* til at sidde her, se på et glas vand? Er det forbundet med en erfaring, en tanke, en svimmelhed, en ro, en stilhed? Og hvem er dette *mig* hvor noget lyser igennem? Og hvad vil det sige at fæste lid til dette lys?

I en række fragmenter på til sammen næsten over 100 sider tvinger Thykier sig selv og sin læser til at tage med på en rejse ind i et tankelandskab hvor mystik, poesi og filosofi finder andre berøringszoner. Her bevæger Thykier sig på tværs af katolsk mystik og poesi hos Teresa af Ávila, oldægyptisk religion om ånden Ka som ledsager os gennem livet, kristen mystik og Simone Weils radikale fænomenologi og ikke mindst islamisk filosofi og mystik.

Problemet med at vi ikke længere tror på noget, handler ikke om at vi ikke tror på Gud, men at vi ikke tror på den erfaring der gennemtrænger os, på det, som åbner og forbinder os til noget virkeligt. Som den engelske forfatter Mark Fisher skriver i *Capitalist Realism* (2009), så lider vi af for meget realisme – for meget af den økonomisk kalkulerende fornuft. Vi har mistet sansen for det forunderlige, magiske og eventyrlige. Kort sagt, de fortællende illusioner som kan slå hul ind til en anden virkelighed. Vor opgave må, ifølge Thykier, være at «behandle og undersøge mystisk erfaring som en omfattende filosofisk, litterær, kunstnerisk og kulturhistorisk problematik […] og ikke som et guddommeligt nærvær». Som for de fleste digtere og filosofisk tænkende forfattere, er det også for Thykier forbundet med et vist ubehag at bevæge sig ind i dette område af overmættede fænomener. Men der er «visse traditioner og tankeformer […] der har bevaret en intellektuel udfordring».

SLØRET

Hos Thykier er det fremfor noget den islamiske filosofi og mystik der åbner op for en tænkning om erfaring som intimitet. Særlig hos den persiske filosof Mulla Sadra (1572–1640) og den persiske mystiker al-Suhrawardi (1154–1191). «Filosoffen søger en konklusion, mystikeren en erfaring. […] Det særprægede ved den islamiske filosofi er, at filosoffen og mystikeren kan være den samme person, og i mange tilfælde også var det.» I Mulla Sadras udfoldelse af sufismen er menneskets konstant konfronteret med ukendte sider af sig selv, således som Thykier udlægger hans tænkning:

«Det er vores nærhed til Gud, som vi 'hverken kan se eller favne,' der er et problem, ikke Guds nærhed til os, for han er altid med os, altid 'tættere på os end halspulsåren.' Her bliver Gud uadskillelig og uskelnelig fra verden, at det at leve intimt med Gud kan oversættes til at leve intimt med verden, med én verden af mangfoldighed.»

Men det gør også Gud ret prekær, skriver Thykier, for «hvilken rolle har Gud som andet end et begreb for en anden erfaringskvalitet?» I islamisk filosofi og mystik sker oplysningen af menneskets gennem imaginære visioner beskrevet som genfærd. Flere islamiske teologer og mystiker, blandt andre Abu'l-Qasim al-Junayd, peger på ændringer i erfaringskvaliteter der afviser hierarkisk tænkning og en højeste orden:

«Engang dykkede jeg ned gennem englenes hav og de gudommelige slør, indtil jeg nåede frem til Tronen, og se, den var tom. Derfor kastede jeg mig over den og sagde: «Herre, hvor kan jeg finde Dig?» og se, jeg var jeg, ja, jeg var jeg. Så vendte jeg tilbage til det, jeg søgte, og det var ingen, ingen anden end mig.»

Der er tale om imaginære visioner der viser mennesket som en gåde for sig selv. «Genfærdet» er det syn der viser sig når sløret er trukket til side. Med en kendt lignelse indenfor islams mystik beskrevet af islamkender Wiliam Chittick, her citeret af Thykier:

«Hvis du søger efter det du ved, er du tilfreds med sløret. Men hvis du søger efter det, du ikke ved, søger du efter sløret. Et sandt indblik i tingene, som de er, gør en i stand til at se, at der ikke er noget selv og så heller ikke noget slør. Hvis vi kunne nøjes med det der har manifesteret sig, ville vi kende tingene, som de er i sig selv, situationen som den er i sig selv. Imidlertid søger det noget, som det ikke er i besiddelse af, noget fraværende, og så bliver dets søgen identisk med dets slør.»

Vi ser at selvet er en stadig udfoldelse gennem en stadig afståelse af jeg-ets selvberoen, en aktiv passiv tilstedeværelse i verden, noget Thykier også ser gør sig gældende i blant andet filmmanden Vincent Gallos undvigende og sensible filmkarakterer og Francis Bacons ansigtsløse malerkunst.

LYS

Thykier mener sufismens tradition er en inspiration for kunsten fordi den opbygger et begreb om erfaring udviklet gennem forestillingsevnen (en imaginær perception) der ikke har jeg-et som centrum, men mig-ets opmærksomme passivitet. Ikke at besidde sine tanker og erfaringer, men skabe figurer der viser hvad lys kan gøre *ved mig* og i mig. Ifølge al-Suhrawadi lever vi i en verden bestående af lys i forskellige grader. Det er ikke *os* der kaster lyset på det livløse ting, men det ulegemlige lys, ting der lyser af sig selv, og ting, der lyser op, når de belyses, som han kalder mørke legemer. Noget der resonerer med hvad den franske filosoff Michel Serres siger i *Statuer* (1990) om Georges de La Tours maleri «Den angrende Magdalena (med nattlampe)», at det afbilder et rum mellem den siddende kvinde og tingene på bordet (kranie, spejl og stearinlys) som tankens rum. «Lyset går ikke fra det levende ansigt mod den livløse ting: tværtimod, det mediterende ansigt modtager det fra objektet. Jeget begynder ikke, men det gør dette».

Med de tværgående inspirationer viser kunsten frem en skyggefuld menneskeverden hvis kroppe og ord på én gang oplyser og fordunkler. Gennem sine forskellige udfoldelsesmuligheder er det kunstens opgave at udfolde denne oplysthed og fordunkling uden at miste sansen for fortætning og lethed. Kunstens kritiske kraft er på én gang tøvende og radikal. Hvis intimitet erstatter intensitet som prisme for sandhedssøgen, er det fordi intimitet forbinder sig med tankens transformative og opmærksomme kraft. Lethed er den aktive sandhed.

Georges de la Tour, «Den angrende Magdalena (med nattlampe)» (1640-1645).
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS.

© norske LMD

Mikkel Thykier, *CODA + NARCIS*, Antipyrine, 2018.